معرفی تفصیلی مشوش نامه ی سدیدالسلطنه کبابی

*حسام الدین نقوی

درآمد :

مجموعه ی شعرها و جُنگ های ادبی بهترین و ناب ترین کلمات و زیبا ترین آثار نخبگان ادبی در هر دوره ای هستند. اینگونه آثار نمایانگر ذوق و سلیقه ی گردآورندگان همان دوره که اصولاً از نخبگان و فرهیختگان و دلسوختگان جامعه هستند می باشد و خواسته یا ناخواسته محیط اجتماعی و روان جمعی هر دوره ای را باز می تابانند (افشار ، 1389 : 1) .

سنت گردآوری چنین مجموعه ها و گنجینه های ارزشمندی به زبان فارسی تقریباً در تمامی دوره های تاریخی مرسوم بوده ومشوش نامه ی سدید نیز یکی از این میراث های ادبی است گر چه عمر درازی نداشته و از دیدگاه نسخه شناسی (کدیکولوژی) ارزش کمتری نسبت به جُنگ های پیش از خود دارد . اما از این نظر که وی تعداد زیادی از شاعران ناشناخته یا کمتر شناخته شده ی جنوب ایران را در این کتاب معرفی نموده است به لحاظ تاریخ ادبیات ارزشمندی های زیادی دارد .

سدید که خود نیز در سرایش شعر دستی داشته و تعدادی از شعرهای خود را در این مجموعه گنجانیده ، با ذوق و سلیقه ی شخصی در طول سال های متمادی به گردآوری این مجموعه همت گمارده است به طوری که تاریخ ثبت تعدادی از سروده ها به اواخر عمر او نزدیک می باشد .

هدف از نگارش این مقاله معرفی و ارزیابی این کتاب ارزشمند سدیدالسلطنه کبابی ، مورخ ، ادیب و فرهیخته ی جنوب ایران است

مفروضات مقاله این است که گمان می رود سدید بدون هیچ گونه هدف خاصی و صرفاً از روی تفّنن و ذوق و سلیقه ی شخصی مبادرت به گردآوری این مجموعه نموده است و مشوش نامه در طول سال های متمادی و از سر تفّنن گردآوری شده و سدید در این جُنگ از هر گلستانی گلی چیده است .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

1 - جُنگ مشوش نامه :

سفینه ، بیاض ، جنگ ، مجموعه ، گلچین ، منتخب آثار ، کشکول – لطایف ، ظرایف ، و ... عنوان های است که ادب دوستان و صاحبان ذوق و سلیقه در تمامی دوران ها در قلمرو زبان فارسی به دفاتری از نظم و نثر داده اند ؛ از خلال این گزیده سروده ها که تدوین گران در طول تاریخ گردآورده اند می توان نمونه های شایسته ای از تاریخ ادبیات هر دوره ای را باز شناخت (عظیمی ، 1388 : 2) و مشوش نامه نیز بر همین سیاق باز تاباننده ی سیمای ادبیات معاصرین سدید بوده و به بیانی دیگربخشی از ادبیات پایان قاجاریه و مشروطیت جنوب ایران است .

سدید در این جُنگ منتخبی از سروده های یکصد و چهل و هفت شاعر را براساس فهرست منظم کتاب فراهم و ضمن معرفی کوتاه سراینده بعضاً تاریخ تولد ، وفات و جزئیات دیگر زندگی (تذکرهٔ) آنها را قبل از پردازش به شعرهر شاعر آورده است .تقریباً کلیه شاعران حاضر در مشوش نامه از همروزگاران سدید می باشند و وی در معرفی هر شاعر با ذکر : « از معاصران است » ، بر این نکته تأکید نموده است . ابتدای کتاب با شعری از ملک الشعرای بهار و پایان آن با سروده های خود سدید آراسته شده است .

افزون بر یکصد و چهل و هفت شاعر که رسماً در این کتاب معرفی شده اند تعداد قابل ملاحظه ای از شاعران گمنام و ناشناخته که سدید آنها را با لا ادری معرفی کرده در مشوش نامه راه یافته اند که بالغ بربیست و شش نفر با سیصد و شصت و پنج بیت شعر می شوند .

مشوش نامه با خط نسخ تحت شماره 9443 در کتاب خانه ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران نگه داری می شود و برای نگارش این مقاله از بخش دیجیتال آن کتابخانه و تصویر این کتاب خطی استفاده شده است .

2 –مقایسه ی مشوش نامه با سایر مجموعه های سدید :

در میان گردآورده های سدید سه کتاب 1- مشوش نامه 2 – مجموعهٔ الظرایف 3- مجموعهٔ النوادر موجود است . مجموعهٔ النوادر در سال 1314 گرد آمده و به راستی ملغمه ای از مطالب گوناگون است شامل شعر به زبان عربی ، ترجمه ی بریده های جراید به زبان عربی و برگردان آنها ، شعر و مفردات شاعران پیشین مانند انوری ، سنایی ، نظامی ، قاآنی ، خاقانی ، روحانی سمرقندی و ... خاطرات ، برخی از نامه هایی که به او نوشته شده ، شیوه ی نقاشی و ترکیب رنگ ها ، نرخ برابری ارز ، اوزان طلا ، جواهرات ، اوزان میناب ، رودان و کشورهای عربی ، داروهای گیاهی ، معجون ها ، نرخ اجناس و بسیاری از مطالب گوناگون و نامتجانس دیگر

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

در آن دیده می شود اما شعرهایی که در این کتاب درج گردیده در دو مجموعه ی دیگر او دیده نمی شود و تقریباً دائرةالمعارفی از مطالب گوناگون است . کتاب با خط نسخی زیبا و خوانا نوشته شده است (سدیدالسلطنه کبابی ، الف ،بی تا ، بی جا شماره 9347) .

مجموعهٔ الظرایف از گردآورده های دیگر سدید بوده که تاریخ نگارش و خاتمه ی آن به درستی مشخص نیست ؛ اما گمان می رود که پس از مجموعهٔ النوادر و قطعاً پیش از مشوش نامه گردآمده باشد . بخش اعظم کتاب گزیده ی شعر بوده اما در این کتاب نوشته هایی پراکنده مانند شکایت سادات ریشهر ، معرفی و زندگی نامه ی شاعران با عنوان حالت بینش ، حالت طالع و . . . مراسله ها ، شهادت مشایخ اعراب در خصوص جزایر خلیج فارس ، دعا و نیایش . آیات قرآن ، قاعده ی علم تلگراف ، منشأت ، انتقاد از نحوه ی اجرا و اعمال انجمن های ایالتی و ولایتی ، اسامی بنادر و جزایر فارس در مورد بندر لنگه و سایر نقاط ، جزیره ی هرمز در کتاب زینت المجالس ، مطالب سفرنامه ی ابن بطوطه در مورد خلیج فارس ، شجره نامه ی سادات ریشهر ، حدیث و . . . را در بر می گیرد . این مجموعه نسبت به مجموعهٔ النوادر از انسجام و یکدستی بیشتری برخوردار بوده و ترتیب نوشته ها و اشعار به مراتب از کتاب قبلی او بهتر است (سدید السلطنه کبابی ، ب ،بی تا ، بی جا شماره 9344).

مشوش نامه بر عکس دو کتاب دیگر او صرفاً به شعر و احوال شاعران اختصاص دارد و نثر فقط در چند جای کتاب ، از جمله منثورات نبی السارقین (پیامبر دزدان) احوال زراعت چای که مربوط به کتاب دیگر او مغاص الثالی . . . است و شرح حال طولانی مجنون قاجار و شیخ کازرونی و شیخ مفید ، بقیه مطالب گزیده ی اشعار شاعران بوده که خود او نیز در جرگه ی آنان قرار می گیرد .

نکته ی قابل توجه این است که از میان یکصد و چهل و هفت شاعری که اشعارشان در مشوش نامه آمده ، شعر پنجاه تن از شاعران مندرج در مجموعهٔ الظرایف عیناً و با همان ترتیب و توالی در مشوش نامه با خطی زیباتر تکرار شده است . از جمله سروده های طالع ، فرصت ، عنقا ، صفا، عشرت ، همت ، وحدت ، جهانگیر ، آسوده ، رونق ، رحمت ، حکیم ، پریشان ، داور ، حسرت ، ساکت ، مونس ، ضیایی ، هشیار ، روحانی ، فنا ، فدایی ، فرهنگ ، مسکین ، هما ، ولی ، ترکی ، مایل ، روحانی ، وقار ، که شهرت همگی آنها شیرازی است و نیز معتقد ریشهری ، طراز کرمانی ، یوسف رفسنجانی ، آشفته دزفولی ، قرهٔ العین قزوینی ، ابوالقاسم فرهنگ ، قدسی دارابی و بلند اقبال .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

مشوش نامه نیز مانند دو کتاب دیگر به ویژه مجموعهٔ الظرایف خط نسخ زیبا ، مرتب و پاکیزه ای دارد و دارای دو فهرست است ؛ در ابتدای کتاب فهرست موضوعی است که با مصرع شعر و نام شاعر نوشته شده در پایان فهرست الفبایی شاعران درج گردیده است .

3– ویژگی های رسم الخطی

2- 1 . آوردن دو نقطه زیر یای آخر مانند کاشانی ، زبونی ، کسی در سراسر کتاب اما در برخی از قسمت های کتاب یای آخر بدون نقطه نیز نوشته شده است .

2- 2 . آوردن مدّ روی الف کشیده مانند وآی و دآور به جای وای و داور

2- 3 . اتصال حرف اضافه ی « به » در ابتدای واژه ها مانند باجنبی به جای به اجنبی بقصدو جدانویسی « به » در افعال مانند به بیند (سدید السلطنه کبابی ، ج ، بی تا : 8) .

2- 4 . جدانویسی بعضی از واژه ها مرکب مانند بام داد به جای بامداد (همان : 9) .

2- 5 . حذف مدّ بر روی « آ » مانند اواز به جای آواز (همان : 12) .

2- 6 . چسپیدن حرف ندای « ای » به منادا مانند ایمرد به جای ای مرد (همان : 16) .

2- 7 . های جمع در پاره ای از واژه ها چسپیده و در برخی دیگر جدا نوشته شده مانند قرائتها وعلم ها(همان : 43 و 44) .

2- 8 . چسپیدن « می » به ابتدای فعل مانند میکند (همان : 31) .

2- 9 . نوشتن مع هذیٰ به جای معهذا

2- 10 . این و آن گاهی به واژه بعد از خود چسپیده و گاهی جدانویسی شده مانند زینقوم به جای زین قوم (همان : 48) .

2- 11 آوردن همزه ی کوچک روی « ه » غیر ملفوظ به جای « ای » مانند زادهٔ به جای زاده ای (همان : 74) .

2- 12 . اعداد در برخی از شعرها جدا نوشته شده و در برخی چسپیده مانند یکشهسواری به جای یک شهسواری (همان : 75) .

2- 13 . اتصال « بی » به واژه ی بعدی مانند بیتو به جای بی تو ، بیعقل به جای بی عقل (همان : 77 و 78) .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

2- 14 .حاشیه نویسی معنای واژه های نا مأنوس ترکی یا عربی و گویش های محلی در حواشی سمت راست یا چپ صفحه مثلاً در شعر پریشان نهاوندی :

تا آنکه بجان عشق تو را مشغله کردم از مشغله هر دو جهان دل یله[2] کردم

یا

گفتند به من عشق کند زار و پریشان با پنجه اشارت بنمودم بله[9] کردم

(همان : 77)

2- 15 . چسپیدن حرف اضافه « را » به آخر واژه ها مانند خلقراص52

2- 16 . در بیشتر صفحات از رکابه استفاده شده یعنی اولین کلمه ی صفحه ی بعد در انتهای سمت چپ صفحه ی قبل نوشته شده است .

2- 17 .افتادن سرکش گ در بیشتر صفحات کتاب مانند کرفت به جای گرفت کروهی به جای گروهی (همان : 32 و 39) .

4- برخی از اشتباهات و بی دقتی های کاتب :

براساس نوشته های احمد اقتداری سدید سه کاتب به نام غلامرضا پسر زین العابدین لاری و میرزا یوسف رفسنجانی و احمد آقا داشته است (اقتداری ، 1362 : هفده) . اما مشخص نیست که منشی او در نگارش مشوش نامه چه کسی بوده است ؛ آنچه مسلم است کاتب مشوش نامه با دقت و حوصله و وسواس خاصی این کتاب را نوشته یا بازنویسی کرده است با این حال اشتباهات و کاستی های اندکی در سراسر کتاب دیده می شود از جمله :

4- 1 . واژه سعاع به جای شعاع (سدیدالسلطنه کبابی ، ج ، بی تا : 11) .

4- 2 . ست به جای است (همان : 17) .

4- 3 . حواری به خواری (همان : 32) .

4- 4 . حون به جای چون (همان : 52) .

4- 5 . انتصار به جای انتظار (همان : 75) .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

4- 6 . در صفحه 53 یک بیت افتادگی داشته و نوشته نشده است . همچنین ص185 مصرع اول شعر طالب شیرازی حذف شده است (همان) .

4- 7 . غزل غبار همدانی هم در صفحه ی 65 و هم 81 نوشته و تکرار شده است همچنین غزل روشن جهرمی در صفحه 99 تکرار شده است (همان) ..

2-یله=کج کردن 9-بَله=ترکی است به کسر موخر یعنی با دست اشاره کردن(همان:77)

از غلامحسین بندر ریگی در چندین جای کتاب نام برده شده و در ابتدای شعرها نوشته شدهشرح حال او قبلاً در کتاب آمده است در حالیکه شرح حال او در صفحه 81 نوشته شده نه صفحات49 و 54 که شعرها او نوشته شده است (همان) .

4- 9 . صفحات 48 تا 50 در فهرست مخدوش است و نام شاعرانی چون غلامحسین بندر ریگی و جلال دوانی و قاضی ابوبکر اوجانی در فهرست نیامده است (همان) .

4- 10 . شعر بهایی شیرازی که در صفحه 154نوشته شده، در صفحه 333 تکرار شده است (همان) .

4- 11 . شعر ناظم در صفحه 156 نوشته شده و در صفحه 325 تکرار شده است (همان) .

4- 12 . یکی از شعرهای محمد کبگانی در صفحه 325 تکرار شده است . در صفحه 237 نام شاعر واضع مینابی و تخلص او ناصح بوده در صورتی که ناصح مینابی نوشته شده است (همان) .

5- القاب شاعران :

در معرفی شاعران عمدتاً پیش از نام شاعر کلمه هومیرزا . . . ذکر گردیده و چنانکه سنت ادبی آن روزگار بوده است . برخی از شاعران القاب و یا نام – ویژه (تخلص) مختص به خودشان داشته اند و در صورتی که آن تخلص را شاعر دیگری بکار برده بود تخلص دیگری را بر می گزیدند . سدید در پایان همین کتاب می نویسد « نگارنده این اوراق محمد علی سدیدالسلطنه در اوایل زندگانی خود در موقع طبع آزمایی ، « نهانی » تخلص نمود . بعد از آن چون دیده شد که نهانی تخلص یکی از زنان فاضله است . . . تغییر تخلص را واجب یافتم و تا حدود هزار و سیصد و پنج قمری نهانی را تخلص داشت و بعد از آن به « عاری » تبدیل نمود ؛ تاکنون در هیچ کتاب این تخلص را ندیده ام . . » (همان) * همین مطلب را با بیانی دیگر در کتاب سختهضمیمه ی سفرنامه ی سدید آورده است (سدید السلطنه کبابی ، 1362 : 410) .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

برخی شاعران همعصر سدید نیز تخلص و القاب ویژه خود را داشته اند از جمله ، ملک الشعراء ، حکیم الشعراء ، امیر الشعراء ، لسان الشعراء ، صدر الشعراء ، فحیم الملک ، سروش الملک ، نبی السارقین ، رکن التجار ، علامه ، مجنون ، شیخ الحکما ، ساقی ، سلطان المتأهلین ، قطب و . . .

6-منابع مشوش نامه :

بخش بزرگی از منابع مشوش نامه دیوان شعرهای منتشر شده یا مدون شده و منتشر نشده ی شاعران همروزگار او می باشد . سدید در ابتدای پردازش به شعر هر کدام از شاعران این منابع را ذکر کرده است از جمله برخی از شعرها یا شرح حال شاعران که از کتاب فارسنامه ی ناصری برداشت نموده مانند : بیدل ، بلند اقبال ، حکیم ، روشن ، شوریده ، صدر ، صفا ، فرهنگ ، نقیب(فسایی ، 1388 : 1135)* و همچنین جراید و روزنامه های آن عصر مانند حبل المتین و غیره که به برخی از این جراید نیز در کتاب اشاره شده است . اما بیشتر گزینش ها او از طریق ملاقات حضوری با شاعران ، در محل اقامت یا در سیر و سفر و یا مکاتبه و مراسله با شاعران و نیز دست نوشته ی برخی از شاعران که بنابر اظهار خودش دیوان و شعرهای آنها را مرتب و مدون نموده است می باشد . منابع مهم دیگر او نشریات ادبی و سایر نشریات مانند حبل المتین ، اختر ، ثریا ، توفیق ، پروین ، درخشان می باشد به عنوان مثال : « در روزنامه ی تنبیه درخشان دیده شد » :

*این مطلب در پیوست کتاب یعنی پس از پایان فهرست دوم با خط خود سدید نوشته شده و فاقد شماره ی صفحه می باشد.

*علاوه بر فهرستی که در این صفحه ی فارسنامه ی ناصری ارائه شده است در صفحات دیگر کتاب، در توصیف شهر شیراز و محلات آن مفصلاً به شرح حال این شاعران پرداخته شده است.

شنیده ام که گویند نیست در تنبیه — به جز دو صورت بی پیکر و روان چیزی
نه از سیاستی گوید نه از منافع ملک — نه از اقتصاد صحبت دل آویزی
نه از سپاه اروپا و جنگ خونینش — نه شکست سپاهی و قلعه و دیژی [دژی]
نه از یالت کرمان خبر دهند و نه فارس — نه از عراق و صفاهان نه ری نه تبریزی
ز دین برون شده دیدم دو ثلث مردم را — بقیه را نه شعوری نه عقل و تمییزی
نه اعتقاد به شرعی نه از خدا شرمی — نه از نفاق حذر نه ز کفر پرهیزی
چو دیدم ایران ویران ز ظلم و بیدینی — زغم نخفتم چو مرغک شب آویزی . . .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

(سدیدالسطنه کبابی ، ج ، بی تا : 14) .

یا در صفحه 10 ، " در روزنامهٔ پروین ملاحظه افتاد " :

. . . کار جهان چون فتد بدست مجانین از همه اشیاء برون کریزد[ریزد] تأثیر

مهرهٔ مار است این به ظاهر کوهر [گوهر] سکهٔ قلب است این به صورت اکسیر

مست چه خواهد از مکنیات به جز می طفل چه داند ز کائنات به جز شیر

(لا ادری)

، اما اهمیت مشوش نامه در معرفی بسیاری از شاعران گم نام و بوم زادان هر محل بوده که جایی نامی از آنها ذکر نشده است .

7– محتوی شعرها :

گوناگونی و تنوع مضامین شعرها نشان می دهد که سدید بدون مضمون گرایی و هدف قبلی و منظور خاصی ، صرفاً از روی ذوق و سلیقه ی شخصی، از سر تفنّن ، خوشیکاری ، موقعیت حرفه ای ، تعهدات اخلاقی و باورهای نو– قدمایی خود مبادرت به گرآوری این شعرها نموده است . شعرهای ابتدای کتاب میهنی و دارای محتوی اجتماعی و سیاسی و غالباً تحت تأثیر ادبیات عصر مشروطیت بوده و حاوی انتقادهای تند از اوضاع و احوال اجتماعی و دخالت بیگانگان در ایران و اختلافات فرقه های سیاسی مانند دموکرات ها ، مشروط خواهان ، مذهبیون و غیره می باشد مانند این شعر از شوریده :

شد سلاح گردان پوش رخت نازکان پوشی خون دشمنان خورشد جام دوستان نوشی

پر ز جوش مغزی گر پر از خون قدح نوشد کی توان زدن با وی زین سپس چو خم جوشی

صحن مسجد نو را اشک کهنه میدان کرد از می وطن مستی در فنای تن کوشی

ز اهل عیش پژمان شد شیر صف ژیان شد شرزه شیر غژمان شد مست خواب خرگوشی

گه چو آب شد در خاک گه چو آتش از جا جست مهر داده بر بادی عهد کرده فرموشی

آن یل دیموکراتی هفت تیر چون بر بست تیر دومین گردون شد چو صید مدهوشی

دشمن وطن گشته است چون فراساب اصلی خواهد این پر از خون طشت مرد چون سیاوشی

ساز چپ نمود از راست جان به فتنه آغایی قصد راست کرد از چپ دل زکف بر آغوشی

خواهد این وطن چون چنگ از درون کش آهنگی نی چو طبل خالی دل از برون زن آخروشی

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

شد سرود ملی خوان در دوم فلک ناهید　　کو نظاره گر چشمی کو سخن شنو گوشی

شیخ خرقه پوشان را مژده برز شوریده　　کزپلاس پوشان گشت شوخ پرنیان پوشی

(همان : 11)

از سوی دیگر شعرهای مذهبی ، ذکر مصیبت ، سوگواره ها که به مناسبت های مذهبی سروده شده اند نیز حجم قابل ملاحظه ای از کتاب را در بر می گیرد ؛ همچنین مدیحه سرایی ، شعرهایی که در مدح پادشاهان و سران قاجار به مناسبت های مختلف مانند تاج گذاری ، عزیمت به نقطه ای یا اعیاد و جشن ها سروده شده و قصایدی که در مدح پدراو (سرتیپ احمد کبابی) و خود او سروده شده از پارادوکس های محتوایی مشوش نامه اند و نشان می دهد که این مجموعه به صورت موضوعی گزین نشده بلکه در طول سال های متمادی با چندین دیدگاه و نقطه نظر ، به اقتضای موقعیت اجتماعی و سنی گردآورنده پدید آمده است ؛ مضامین عارفانه و عاشقانه ، گلایه و شکایت از روزگار ، پیری ،حالات درونی ، وصف طبیعت و بهار نیز محتوای بسیاری از شعرها را تشکیل می دهد .

با هم نگری وتسامح گردآورنده و ارتباط گسترده ی او با همه ی اقشار جامعه مانع از گنجانیدن شعر ها ی نه تن از شاعران فرقه بهایی نیز در مشوش نامه نگردیده است شعرهایی که عمدتاً مذهبی و تبلیغی اند .

افزون بر مضامین فوق شعرهای هجو ، هزل و طنزنیز به میزان کمتری در این مجموعه به چشم می خورند که بدون دخل و تصرف و همان گونه که سروده شده اند در کتاب گرد آمده مانند این شعر از وهاب شیرازی :

نی وافورشان در او آواز است　　انبر و سیخ محرم راز است

تا که وافور هست در ایران　　خانه جملگی بود ویران

چون دگر شهرها به آتش باغ　　مینمایند سیخ و انبر داغ

لیک این مومنان ز دود چراغ　　زود تر مرگ را کنند سراغ

تا که وافور هست در ایران　　خانه جملگی بود ویران

(همان : 33)

و یا این شعر از موبد :

مرا باشد نگاری بدخو و زشت　　رقیبم مردم روی زمین گشت

ز پیوندش مرا در روز قسمت　　دبیر آفرینش بهره ننوشت

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

دلا می نوش این اندرز موبد مده خود را به دست دلبر زشت

(همان : 26)

حتا واژه هایی که به زشت گاه های بدن اشاره می کند نیز عیناً ثبت و ظبط شده است . پنج شعر نیز به زبان عربی سروده شده است مانند :

« این شعر که یک نفر از شعرای معاصر در هجاء حاج محمود بن عباس مقیم لنگه گوید ، « لا ادری »

من شاء ینظر الی من ألئیم الناس فلینظرّن لمحود بن عباس

لتیم النفس علی امساک قد حبلت منه الطباع فلا مُعطٍ و لاکأتنی . . .

(همان : 26)

همچنین یک قصیده ی عربی در مدح پدر سدید و سه شعر دیگر که دارای مضامین مذهبی می باشند .

8– قالب شعرها :

قالب اصلی سروده ها در مشوش نامه غزل بوده به طوری که تعداد آن ها به سیصد و سی غزل می رسد . پس از غزل قصیده است که بالغ برپنجاه و چهار شعر می شود و بیست و پنج شعر نیز در قالب های ترجیع و ترکیب بند و مسمط و مستزاد بوده و بیست و یک شعر به صورت مثنوی است . تعداد دو بیتی ها و رباعیات کتاب نیز به دویست و هفتاد و سهبیتبالغ می گردد . مجموع سروده های شاعران کتاب که نام آنها در فهرست آمده در حدودهفت هزار و هفتصد و هشتاد و پنج بیت می شود و شعر شاعران بی نام نیز سیصد و هفتاد و هفت بیت است .البته با توجه به تکرار برخی از شعرها ، رقم مجموع ابیات مشوش نامه ازدّقت بالایی برخوردار نمی باشد .

9– پایگاه اجتماعی شاعران :

شاعران حاضر در مشوش نامه عمدتاً از اقشار متوسط و پایین جامعه اند و به ندرت از شاهزادگان و طبقات بالا . اغلب آنها تحصیل کرده و مکتب دیده و یا در حوزه های علمیه آموزش دیده اند و به حرفه هایی مانند تدریس ، منشی گری ، مشاغل دولتی ، کارکنان امور مالی ، حکومتی و ارتش مشغولبوده و یا به مشاغلی مانند کتاب فروشی ، صحافی ، پزشکی ، نقالی ، خطاطی ، عبادوزی ، کفش دوزی ، زرگری ، مترجمی ، روضه خوانی ، صوفی گری ، حکیم باشی ، کشاورزی ، قصابی ، روزنامه نگاری ، کلاه دوزی ، مبّلغ مذهبی و . . . اشتغال دارند یعنی جملگی از طبقه متوسط و متوسط رو به پایین جامعه برخاسته اند .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

تجربیات تاریخی و جامعه شناختی قرن نوزده و ابتدای قرن بیستم که این شاعران در محدوه ی زمانی آن می زیسته اند ، نشان می دهد کهبا رشد سوداگری و آشنایی با جهان مدرن ، روحیه ی تجدد طلبی در میان فرهیختگان جامعه به تدریج رواج می یابد . گرچه این دگر اندیشی در میان شاعران آن زمان و گزینش گری سدید اتفاقی و غیرقصدمندانه است .«این تجارب بر مبنای این آگاهی است که اقشار واقعی در چرخاندن حیات اقتصادی یک ملت ، طبقات پایین و متوسط جامعه اند» (براون ، 1386 : 52) .

به بیانی دیگر در این دوره نیز همان روندی که از زمان صفویان آغاز شده بود کماکان ادامه می یابد ؛ به دلیل بی علاقگی شاهان صفوی به شعر و ادب پارسی ، شاعران از دربار رویگردان و به اعماق جامعه روی آورده و قهوه خانه ها ، محافل خصوصی و پاتوق ها و مهمتر از همه بازار و محل کسب و مغازه ها محل گردهم آیی شاعران شده و شعر از حوزه های علمی و ادبی و مدرسه ها و مراکز رسمی بیرون آمده و در میان مردم عادی و پیشه وران و بازاریان رسوخ می یابد .

افزون بر این علاقه ی عامه مردم به غزل به عنوان قالب غالب سرایندگی و رواج شعر و شاعری در بین اقشار پیشه ور ، شاعران و کسانی که اهل ذوق و صاحب قریحه بودند در محل کسب و کار و زندگی عادی و روز مره پذیرفته شده و آن ها را در چشم مردم عادی قابل احترام می ساخت و همین موضوع باعث رسوخ شعر در اعماق جامعه می شد . به ویژه استفاده از شعر مراسم مذهبی و منبری و روضه خوانی و شبیه خوانی نیز از موجبات رواج شعر بین طبقات عامه گردید (ر.ک.

زرین کوب ، 1385 : 223) .

اما علیرغم روحیه ی تجدد خواهی و آزاد اندیشی ، سدید چنانکه اشاره شد و با وجود شعرها ی انتقادی و میهنی قابل ملاحظه ای که آنها را گرد آورده است ، در این کتاب گرایشی به ادبیات انقلابی و گفتمان عصر مشروطیت ندارد و فضای عمومی اندیشه در اواخر دوره ی قاجار و تاثیر آن در ساختار فکری شاعران مشوش نامه به صورت جسته و گریخته در کتاب او نمایان گردیده است با این حال وی در این گزینش گری و گردآوری مشوش نامه اعتنایی به گرایش های سیاسی و عقیدتی شاعران در انتخاب آثارشان ندارد .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

چنانکه ملاحظه می شود تعداد شاعرانی که در این مجموعه راه یافته اند – در متن اصلی مشوش نامه – بیش از یکصد و چهل و هفت تن می باشند و این موضوع نشان می دهد که فهرست کتاب نیز نیازمند تصحیح و بازنگری است[1].

[1]توضیح اینکه به دلیل طولانی بودن این جدول و به خاطر رعایت ایجاز و نیز اینکه اصل مقاله در پژوهش نامه ی فرهنگی هرمزگان در سال 91 و عیناً در مقدمه کتاب مشوش نامه به تصحیح دکتر مصطفی باباخانی در سال 93 منتشر شده است از این کتاب حذف و علاقه مندان را به آن منابع ارجاع می دهیم.

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

شاعرانی که بدون هیچ گونه توضیحی با دست خط خود سدید یا دست خط خود شاعر پس از فهرست پایانی کتاب سروده هایشان گردآمده و به عنوان ملحقات پیوست کتاب شده است :

کریم سلحشور	25	تهران
علی آزاد خرازی	18	؟
غلامرضا سهیل خوانساری	22	تهران
ابوالقاسم لاریجانی	7	تهران
عبدالکریم عطاپور شیرازی	12	تهران
علی نقی برزگر تبریزی	3	تهران
محمد امین کرامتی اوزی	6	بندرعباس
حسین حاجی احمدی	15	بندرعباس

تاریخ طنز سروده ی حسین حاجی احمدی که آخرین شعر ضمیمه مشوش نامه است ، سال 1324 خورشیدی ، یعنی چهار سال بعد از وفات سدید بوده که در آخر کتاب درج گردیده است . و این نیز نشان می دهد که پس از مرگ او دخالت ها و دست اندازی هایی در کتاب صورت گرفته و شعرهایی به آن افزوده شده است .

به علاوه در متن کتاب تعداد بیست و شش شعر در قالب های گوناگون از شاعران گمنام راه یافته که با « لا ادری » معرفی گردیده اند که فقط دو شعر از روزنامه های پروین و درخشان گزیده شده و منبع سایر شعرها مشخص نیست مجموعه ابیات این شاعران ناشناخته به سیصد و شصت و پنج بیت بالغ می گردد.

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

برآیند :

مشوش نامه که مجموعه ای است از نمونه های سرایش بیش از یکصد و شصت شاعر همروزگار سدید ، گرچه از نظر محتوایی و سبک شناسی دنباله و رونوشتی از شعر و سبک و سیاق شاعران گذشته و قرون میانه ی ایران بوده که حرف تازه ای نداشته و ارزش زیبایی شناختی قابل ملاحظه ای نیز ندارد ، اما به لحاظ اینکه تعدادی شعر اجتماعی و میهنی یا با لفظ و لحن همان زمان « وطنی » را در دل خود جای داده و بسیاری از شاعران گم نام و ناشناخته را معرفی نموده است ، از نظر تاریخ ادبیات و شناخت سبک و زبان و لحن سخن در سده ی گذشته به ویژه در جنوب ایران دارای اهمیت است .

ویژگی های ادبی کتاب نشان دهنده ی رسم الخط و شیوه های نگارشی آن زمان و تفاوت های آن با آیین نگارش کنونی ، منابع مورد استفاده گردآورنده ، نحوه ی گزینش گری ، القاب و اهمیت نام – ویژه ی (تخلص) شاعران ، پایگاه طبقاتی آن ها ، شکل و قالب های شعری در آن روزگار است .

در مقام مقایسه ، این جُنگ شعری سدید با دو مجموعه ی دیگر او یعنی مجموعهٔ النوادر و مجموعهٔ الظرایف از پختگی و یکپارچگی بیشتری برخوردار بوده اما برخلاف کتاب های سفرنامه و کتابِ سُخته ، صید مروارید ، بندرعباس و خلیج فارس ، سدید در پشت این کتاب از خود چهره ای متجددانه و پیشروتر از زمانه ی خود نشان نداده و از منظر مولفه های نقد و سنجش های ادبی اثری متوسط را تدوین نموده است .

در انتخاب شعرها روال خاصی مورد نظر گردآورنده نبوده و از نظر کمیت و کیفیت تناسبی میان آنها وجود ندارد به طوری که در برخی از موارد حتا با آوردن یک یا دو بیت از یک شاعر به معرفی او پرداخته شده و بیانگر این است که صرفاً ثبت و درج نام شاعر در مشوش نامه برای باقی ماندن اسم سراینده مورد نظر بوده است و از سوی دیگر حجم قابل توجهی از کتاب را شعر شاعرانی مانند طراز کرمانی ، طالع شیرازی ، شیخ مفید ، نعمت شیرازی ، غلامحسین بندر ریگی ، نبی السارقین ، بدیع بهبهانی ، معتقد ریشهری تشکیل داده و بالاترین سهم شعر را در این کتاب ، دوست و همنشین سدید فرصت شیرازی با هفتصد و شصت و سه بیت شعر دارد .

در مجموع مشوش نامه توانسته است دوران فروپاشیده و منحطّ اجتماعی و ادبی اواخر قاجاریه و به بیانی دیگر روان جمعی و ذوق و سلیقه ی عمومی آن عصر را نشان دهد .

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

کتاب نامه :

1- افشار ، ایرج (1389) « جُنگی از قرن هفتم » در سفینه و بیاض و جُنگ ، مجموعه مقالات ایرج افشار ، گردآورنده میلاد عظیمی ، تهران : سخن

2- اقتداری ، احمد (1362) « سرآغاز » در سفرنامه ی سدیدالسلطنه تألیف محمد علی خان سدسدالسلطنه مینابی بندرعباسی ، با تصحیح و تحشیه احمد اقتداری ، تهران : بهنشر

3- براون ، ادوارد (1386) تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره ی مشروطیت جلد یک . ترجمه محمد عباسی ، تهران :علم

4- زرین کوب ، عبدالحسین (1385) از گذشته ی ادبی ایران ، چاپ دوم ، تهران : سخن

5- سدیدالسلطنه کبابی ، محمد علی (1314 ه . ق) الف ، مجموعۀ النوادر به شماره 9374 کتاب خانه ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران – نسخه ی خطی

6- سدیدالسلطنه کبابی ، محمد علی ب ، مجموعۀ الظرایف به شماره 9444 کتاب خانه ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران – نسخه ی خطی

7- سدیدالسلطنه کبابی ، محمد علی ج ، مشوش نامه به شماره 9443 کتاب خانه ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران

8- سدیدالسلطنه کبابی ، محمد علی (1362) سفرنامه ی سدید به تصحیح احمد اقتداری ، تهران : بهنشر

9- عظیمی ، میلاد (1388) سفینه ی شمس حاجی ، مقدمه ، تصحیح و تحقیق ، تهران : سخن

10- فسایی ، حاج میرزا حسن حسینی (1388) فارسنامه ناصری ، تصحیح و تحقیق ، منصور رستگار فسایی چاپ چهارم ، تهران : امیر کبیر

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]

[Downloaded from rdch.ir on 2026-11-20]